

Designing a Model of Healthy Family in Islamic Sources

Ahmad Ghiasvand¹ , Marzieh Mohases^{2*}

1- Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

2- Department of Islamic Studies, Faculty of Theology and Religion, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

*Correspondence should be addressed to Dr. Marzieh Mohases; Email: M_mohases@sbu.ac.ir

Article Info

Received: Aug 11, 2024

Received in revised form:

Nov 10, 2024

Accepted: Jan 29, 2025

Available Online: Mar 21, 2025

Keywords:

Child upbringing

Healthy family

Marital intimacy

Marital relationship

Religious sources

 <https://doi.org/10.22037/jrrh.v11i1.45973>

Abstract

Background and Objective: Family, as one of the key social institutions, has received attention from various perspectives since ancient times. The functionality of families, improving the quantity and quality of marital relationships, methods of conflict resolution within marriages, and precisely what leads to the success or failure of marital relationships have not been fully deciphered yet. Therefore, for the core functions of a family to be satisfactorily fulfilled, it must possess an efficient, healthy, and sustainable structure and performance. This study aims to explore the components of a healthy family from the perspective of Islamic teachings and sources.

Methods: The current research employs content analysis method. Sterling's method of thematic network analysis was utilized for content analysis. The thematic network provides a framework akin to an organizing principle and method of representation. It systematically organizes themes into three levels: basic themes (codes and key points in the text), organizing themes (themes derived from the combination and summarization of basic themes), and global themes (comprehensive themes encompassing the governing principles of the text). These themes are then depicted as network maps resembling a web, highlighting prominent themes at each of these three levels along with their interrelationships. MAXQDA 22 software was utilized for data analysis to ensure the accuracy of the findings. The authors of the article reported no conflict of interest.

Results: Based on Islamic sources, a 'healthy family' encompasses a set of roles and activities that spouses undertake in various life situations and paths to ensure their marital satisfaction and continuity. In fact, the Islamic model of a healthy family is rooted in the fact that the family institution is the first and most stable platform for educating and cultivating human religious and moral values.

Conclusion: According to the results of the study, the main condition for having a healthy and desirable society is the institutionalization of divine transcendent values in society and the promotion of health, strengthening and stability of the family.

Please cite this article as: Ghiasvand A, Mohases M. Designing a Model of Healthy Family in Islamic Sources. Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat. 2025;11(1):80-94. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v11i1.45973>

Summary

Background and Objective

A healthy family can reflect a wide range of human and ethical values, including honesty, trust, loyalty, courage, generosity, care, kindness,

and love. Furthermore, the quantity and quality of family relationships, particularly when accompanied by clarity, honesty, and the explicit expression of emotions such as mutual empathy, tolerance, humor, and collaborative problem-solving, are crucial for forming a healthy family

Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat

(i.e., Research on Religion & Health)

This work is distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution 4.0 International License \(CC BY 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Vol. 11, No. 1, Spring 2025

(6). An ideal and healthy family is a place of affection, acceptance, and harmony. Achieving such harmony requires factors such as spending time together, clarity of roles, respect for each other's individuality, unconditional love, support, open relationships, and honesty (7). Problem-solving, communication, roles, emotional responses, emotional involvement, and behavioral control are also identified as other dimensions of a healthy family (8).

Islam, as a humanistic doctrine, places the utmost emphasis on honoring and elevating the family, considering this sacred institution as the center of upbringing and the cradle of affection and mercy. It regards the happiness or misery of human society as contingent upon the integrity or corruption of this foundation. The purpose of forming a family is to fulfill human material, emotional, and spiritual needs, including achieving tranquility and peace. Therefore, in the present study, based on Islamic sources, including the Quran and the narrations of the Infallibles (AS), the model of a healthy family and its dimensions and components were developed.

Methods

In this research, the analytical method of thematic network analysis, as proposed by Stirling, was used for thematic analysis. What the thematic network offers is a web-like map that serves as an organizing principle and a method of representation. The thematic network systematically organizes basic themes (codes and key points of the text), organizing themes (themes derived from the combination and summarization of basic themes), and global themes (overarching themes that encompass the governing principles of the text as a whole). These themes are then depicted as web-like network maps, highlighting the prominent themes at each of these three levels along with the relationships between them. The thematic network is graphically represented in a web-like manner to eliminate any notion of hierarchy among the themes, allowing for the fluidity of themes and emphasizing the interdependence and interconnections within the network (11). Therefore, through thematic analysis, basic, organizing, and global themes based on Stirling's method were extracted from the data, i.e., verses and narrations related to the family model. For this purpose, using purposive sampling, keywords related to the components of a healthy family (marital intimacy, child-rearing and care, spousal roles, marital relationships, and religious and spiritual behaviors within the family) were examined in Islamic sources

containing Quranic verses and narrations from Islamic texts. Subsequently, various verses and narrations related to each component were extracted and labeled as semantic units or sub-themes. These sub-themes were then merged during the review process to form global themes. In the final stage, the findings derived from the global themes were interpreted.

Results

Based on the present study, a healthy family encompasses a set of roles and activities that spouses undertake in various life situations and pathways to ensure their marital satisfaction and continuity. Additionally, according to the investigations conducted, the most important domains of a healthy family's functioning include: 1) marital intimacy, 2) child-rearing and care, 3) fulfilling spousal roles, 4) marital relationships, and 5) religious and spiritual behaviors within the family.

In the discussion of the sub-themes and global themes related to marital intimacy from the perspective of religious sources, themes such as 1) the spouse as a source of tranquility, 2) showing affection to the spouse, 3) experiencing romantic love with the spouse, 4) marital fidelity, and 5) friendly relationships with the spouse were extracted. Indeed, the marital bond signifies a connection and sense of closeness between a man and a woman in the form of marital intimacy, which is one of the significant signs of God in human creation. The psychological attraction inherent in men and women leads them to leave their close relatives and choose an unfamiliar individual as a spouse to become a source of tranquility for each other. With the formation of a family, the deepest and closest emotional relationship between husband and wife is established, and this relationship serves as a highly effective supportive factor in reducing worries, anxieties, and disturbances. Thus, the family is recognized as an important source of psychological and practical support in coping with stress. In this regard, various religious sources emphasize that loving one's wife, expressing friendship towards the spouse, avoiding ill feelings towards women, and expressing emotions towards each other are among the factors that enhance love and affection in marital life. The mutual affection between husband and wife brings warmth and intimacy to family life and fosters the growth and elevation of all family members. According to many researchers, given that the family institution in contemporary industrial societies has lost many of its former functions, the

fulfillment of emotional needs is the most crucial function that can ensure the survival of the family in these societies.

Conclusion

Overall, influenced by religious teachings, narrations, and various religious sources, it can be concluded that the factors contributing to the strength and improvement of family health are primarily rooted in innate and natural gender differences, which in turn lead to defining or assigning specific roles and responsibilities to women, men, and family members. Secondly, voluntary, motivational, and educational behaviors influenced by the socialization process act to strengthen and reinforce family bonds. Therefore, the Islamic model of a healthy family is text-oriented, idealistic, based on the natural differences between men and women, and aimed at the general populace, and seeks to fulfill the innate needs of spouses. Additionally, the elaboration and analysis of sub-themes and global themes related to the components of a healthy family present a relatively comprehensive, developed, and progressive model that can help improve the structure and enhance the functions of the family, thereby reducing family-related issues in modern society.

Acknowledgements

This article is derived from a research project titled "Designing a Healthy and Sustainable Family Model Based on Religious and National Teachings, Assessing Its Status, and Providing a Strategic Plan for the Municipality of Tehran". We extend our gratitude to the head of the Women's Affairs Office of Tehran Municipality, the esteemed supervisor of the project, and the respected managers and officials of the Tehran Urban Research and Planning Center for their scientific and executive collaboration in conducting this study.

Funding

According to the authors of the article, the Tehran Urban Research and Planning Center provided financial support for this research.

Conflict of interest

The authors of the article reported no conflicts of interest regarding this research.

Authors' contribution

In this article, all content elements, particularly the review of literature and background research, analysis of findings, and the conclusion, were collaboratively developed by both authors.

تصميم نموذج الأسرة السليمة في المصادر الإسلامية

احمد غياثوند^١، مرضية محمص^٢

١- قسم علم الاجتماع، كلية العلوم الاجتماعية، جامعة العلامة الطباطبائي، طهران، إيران.

٢- قسم العلوم الإسلامية، كلية الشريعة الإسلامية والأديان، جامعة الشهيد بهشتي، طهران، إيران.

* المراسلات الموجهة إلى الدكتورة مرضية محمص؛ البريد الإلكتروني: M_mohases@sbu.ac.ir

الملخص

خلفية البحث وأهدافه: تعتبر الأسرة المؤسسة الأهم في المجتمع البشري؛ ولهذا حظيت باهتمام الباحثين منذ القدم. فتأثير الأسرة وأدائها في تحسين العلاقات الزوجية كما وكيفاً، وطريقة حل المشاكل والتحديات الزوجية وبالتحديد ما يؤدي إلى انهيار مؤسسة الأسرة والزواج الفاشل، لا يزال عصي على الحل ولم تفلح المحاولات في فهم تلك التحديات وتجاوزها. إذن، لكي تُنجز مسؤوليات الأسرة بأفضل طريقة ممكنة، لابد من وجود آلية صارمة وناجعة، وسليمة، ومستدامة تساعد على تجاوز العقبات. وعليه، فإنّ هذه الدراسة تسعى لدراسة مكونات الأسرة السليمة من منظور تعاليم الشريعة الإسلامية.

منهجية البحث: المنهج الذي اعتمده الدراسة هو منهج تحليل المحتوى. وتحليل المحتوى استفاد الباحثون من منهج استرليغ لتحليل شبكة المحتوى. فما تقدّمة شبكة المحتوى عبارة عن خارطة تحاكي شبكة الويب بوصفها آلية تنظيم وعرض المواضيع المختلفة. تقوم شبكة المحتوى وعلى أساس عملية محددة بتنظيم المحتوى الأساس (الرموز والشيفرات والقضايا المحورية في النص)، والمحتوى المسؤول على تنظيم المحتوى (المحتوى الحاصل عبر مزج وتلخيص المحتوى الأساس)، والمحتوى العام (المحتوى الرفيع الذي يحتوي على المبادئ الحاكمة على النص بشكل عام)؛ ثم يتم عرض هذا المحتوى عبر خارطة من شبكة الويب وتحديد المحتوى الأبرز في هذه المستويات الثلاث والعلاقات التي تربط بينها. وتحليل البيانات استخدم الباحثون تطبيق مكس كيودا الإصدار ٢٢ من أجل الحصول على أكثر البيانات دقةً وشمولاً. يُذكر أنّه قد تمت مراعاة جميع الموارد الأخلاقية في هذا البحث وإضافة إلى ذلك فإنّ مؤلفي البحث لم يشيروا إلى أيّ تضارب في المصالح.

المعطيات: تقول نتائج البحث أنّ الأسرة السليمة من منظور المصادر الإسلامية هي الأسرة التي تتضمن مجموعة من المهام والمسؤوليات التي يتولاها الزوجان في الظروف المختلفة في الحياة الزوجية من أجل توفير بيئة مناسبة وتحقيق السعادة الزوجية واستدامة الحياة الزوجية. ولهذا تمّ تحديد إطار تصوري لفهم الأسرة السليمة؛ فقد حدّد الباحثان أهم المجالات التي يجب على الأسرة السليمة الإهتمام بها بناء على تعاليم المصادر الإسلامية وهي: (١) الرأفة الزوجية، (٢) تربية الأطفال والإهتمام بشؤونهم، (٣) الإهتمام بالمسؤوليات الزوجية، (٤) العلاقة الزوجية، (٥) السلوك الديني والروحي والتعامل على أساس تعاليم الشريعة.

الاستنتاج: كما اظهر تحليل المحتوى الفرعي والشامل لمكونات الأسرة السليمة أنّ هذا النموذج الشامل والراقي يمكن الإعتماد عليه لتحسين مستوى الحياة الزوجية والإرتقاء بأداء مسؤوليات أفراد الأسرة. لأنّ هذا النموذج من شأنه أن يتصدى لكل ما يهدد الحياة الزوجية في المجتمع.

معلومات المادة

الوصول: ٦ صفر ١٤٤٦

وصول النص النهائي: ٨ جمادي الاول ١٤٤٦

القبول: ٢٨ رجب ١٤٤٦

النشر الإلكتروني: ٢٠ رمضان ١٤٤٦

الكلمات الرئيسية:

تربية الأطفال

الأسرة السليمة

العلاقات الزوجية

العلاقة الزوجية الحميمة

المصادر الدينية

يتم استناد المقالة على الترتيب التالي:

Ghiasvand A, Mohases M. Designing a Model of Healthy Family in Islamic Sources. Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat. 2025;11(1):80-94. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v11i1.45973>

طراحی الگوی خانواده سالم در منابع اسلامی

احمد غیاثوند^۱، مرضیه محمص^۲

۱- گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

۲- گروه معارف اسلامی، دانشکده الهیات و ادیان، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

*مکاتبات خطاب به دکتر مرضیه محمص؛ رایانامه: M_mohases@sbu.ac.ir

اطلاعات مقاله

دریافت: ۲۱ مرداد ۱۴۰۳

دریافت متن نهایی: ۲۰ آبان ۱۴۰۳

پذیرش: ۱۰ بهمن ۱۴۰۳

نشر الکترونیکی: ۱ فروردین ۱۴۰۴

واژگان کلیدی:

تربیت فرزندان

خانواده سالم

رابطه زناشویی

صمیمیت زناشویی

منابع دینی

چکیده

سابقه و هدف: خانواده یکی از نهادهای مهم اجتماعی است که از دیرباز صاحب‌نظران به آن توجه داشته‌اند. وضعیت عملکرد خانواده و نیز بهبود کمیّت و کیفیت روابط زناشویی، چگونگی حل مسئله و تعارض‌های زناشویی و آنچه دقیقاً منجر به شکست یا موفقیت رابطه زناشویی می‌شود، هنوز به‌طور کامل رمزگشایی نشده است. بنابراین برای اینکه وظایف اصلی خانواده به نحو مطلوبی صورت پذیرد باید دارای ساخت و عملکرد کارآمد، سالم و پایدار باشد. مطالعه حاضر به بررسی مؤلفه‌های خانواده سالم از منظر آموزه‌ها و منابع اسلامی پرداخته است.

روش کار: روش پژوهش حاضر تحلیل مضمون است. برای تحلیل مضمون از روش تحلیلی شبکه مضامین استرلینگ استفاده شد. آنچه شبکه مضامین عرضه می‌کند نقشه‌ای شبیه تارنما به مثابه اصل سازمان‌دهنده و روش نمایش است. شبکه مضامین بر اساس روندی مشخص مضامین پایه (کدها و نکات کلیدی متن)، مضامین سازمان‌دهنده (مضامین به‌دست‌آمده از ترکیب و تلخیص مضامین پایه) و مضامین فراگیر (مضامین عالی دربرگیرنده اصول حاکم بر متن به مثابه کل) را نظام‌مند می‌کند؛ سپس این مضامین به‌صورت نقشه‌های شبکه تارنما، رسم و مضامین برجسته هر یک از این سه سطح همراه با روابط بین آنها نشان داده می‌شود. جهت تحلیل داده‌ها از نسخه ۲۲ نرم‌افزار مکس کیودا استفاده شد تا کیفیت تحلیل داده‌های حاصل دقیق‌تر باشد. در این پژوهش همه موارد اخلاقی رعایت شده است و مؤلفان تضاد منافی گزارش نکرده‌اند.

یافته‌ها: در مطالعه حاضر بر اساس منابع اسلامی، خانواده سالم دربرگیرنده مجموعه‌ای از نقش‌ها و فعالیت‌هایی است که زوجین در موقعیت‌ها و مسیرهای زندگی بر عهده می‌گیرند تا موجبات خشنودی و تداوم زندگی زناشویی آنان فراهم گردد. در این زمینه، با بهره از چارچوب مفهومی الگوی خانواده سالم، مهم‌ترین حوزه‌های عملکرد خانواده سالم در منابع اسلامی عبارت است از: (۱) صمیمیت زناشویی، (۲) تربیت و رسیدگی به امور فرزندان، (۳) پرداختن به نقش‌های همسری، (۴) رابطه زناشویی و (۵) رفتارهای دینی و معنوی در خانواده.

نتیجه‌گیری: تحلیل مضامین فرعی و فراگیر مؤلفه‌های خانواده سالم بیانگر الگویی جامع و رشدیافته است که می‌تواند با تکیه بر بهره‌مندی از آن به بهبود ساختار و ارتقای کارکردهای خانواده کمک نماید تا منجر به کاهش آسیب‌های خانواده در جامعه نوین گردد.

استناد مقاله به این صورت است:

Ghiasvand A, Mohases M. Designing a Model of Healthy Family in Islamic Sources. Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat. 2025;11(1):80-94. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v11i1.45973>

مقدمه

سلامت خانواده زیربنای ایجاد جامعه سالم است و نقش منحصر به فردی در زندگی هر فردی دارد. بر این مبنا تشکیل خانواده‌ای سالم تقریباً برای همه افراد در فرهنگ‌های مختلف هدفی اساسی و در اولویت است. همچنین پژوهشگران بر این باورند که بسیاری از انحرافات رفتاری ریشه در نظام خانواده دارد و پیش‌شرط دستیابی به جامعه سالم، تحقق خانواده سالمی است که افراد در عین داشتن سلامت روانی، با یکدیگر نیز رابطه مطلوب دارند.

اسلام که یک مکتب انسان‌ساز است، بیشترین عنایت را به تکریم و تعالی خانواده دارد و این نهاد مقدس را کانون تربیت و مهد مودت و رحمت می‌شمرد و سعادت و شقاوت جامعه انسانی را منوط به صلاح و فساد این بنا می‌داند و هدف از تشکیل خانواده را تأمین نیازهای مادی، عاطفی و معنوی انسان از جمله دستیابی به سکون و آرامش برمی‌شمارد. «دین اسلام نیز خانواده را از مهم‌ترین و اساسی‌ترین واحدهای اجتماعی می‌داند که بنای آن بر الفت، همدلی و همدمی استوار است و روابط آن بر مودت و مهربانی پایه‌گذاری شده است» (۱). از این رو، در مطالعه حاضر با توجه به منابع اسلامی شامل قرآن و احادیث معصومین (ع)، به تدوین الگوی خانواده سالم و ابعاد و مؤلفه‌های آن پرداخته شده است.

در جهت هدف مطالعه حاضر پژوهش‌هایی صورت گرفته است که از آن جمله می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد: صادقی و همکارانش در مطالعه خود که با هدف تدوین الگوی از خانواده سالم در جامعه ایرانی به روش طرح تحقیق اکتشافی صورت گرفته است، بیان کرده‌اند که سالم‌بودن به معنای کارکرد مناسب خانواده در برابر مشکلات طبیعی است که رخ می‌دهد و لازم است خانواده بر آنها غلبه کند (۲). خسروی در مطالعه‌ای مهم‌ترین شاخص‌های خانواده سلامت را در مطالعات غیرایرانی گردآوری کرده است. این شاخص‌ها عبارت است از: یکپارچگی، رفتارهای حمایتی، تعهد، سلامت روانی و معنوی، وحدت، روابط باز، صداقت، پیوند عاطفی، تاب‌آوری، انعطاف‌پذیری، اختصاص زمان برای یکدیگر و مذاکره. علاوه بر این، مهم‌ترین شاخص‌های خانواده سلامت در مطالعات ایرانی، علاوه بر موارد ذکر شده عبارتند از: نظارت، گذشت، توجه به حقوق و استثنائات یکدیگر و اعتقادات مذهبی (۳). در مطالعه دیگری با تجزیه و تحلیل عاملی اکتشافی و تحلیل عاملی تأییدی یک مقیاس تأیید شد. بر اساس این مطالعه،

فراوندهای سلامت اجتماعی و عاطفی خانواده، سبک زندگی سالم خانواده، منابع سلامت خانواده و حمایت‌های اجتماعی بیرونی خانواده چهار عامل خانواده سالم محسوب می‌شوند (۴).

از آنجایی که دستیابی به جامعه سالم منوط به سلامت خانواده است و این امر زمانی تحقق می‌یابد که اعضای خانواده از سلامت روانی برخوردار باشند و با یکدیگر ارتباطات مناسبی برقرار کنند، انجام این پژوهش برای بسیاری از سازمان‌ها و نهادهای تصمیم‌گیر در حوزه خانواده اهمیت ویژه‌ای دارد. بنابراین، با بررسی و درک وضعیت خانواده ایرانی و طراحی الگوی خانواده سالم از دیدگاه منابع اسلامی، امکان برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری برای نهادهای مرتبط و مراکز دینی و علمی فراهم می‌شود.

ویژگی‌های خانواده سالم

در بحث از تعریف خانواده سالم و نیز شاخص‌های مورد سنجش آن لازم است به این نکته اشاره شود که غالباً در منابع مختلف خانواده سالم با عناوین گوناگونی استفاده و تحلیل شده است. مفهوم سلامت خانواده اغلب برای اشاره به مفاهیمی مانند کارکرد خانواده، خانواده سالم، خانواده انعطاف‌پذیر و متعادل، خانواده شاد و موفق استفاده می‌شود (۵).

خانواده سالم می‌تواند نشان‌دهنده طیف وسیعی از ارزش‌های انسانی و اخلاقی از جمله صداقت، اعتماد، وفاداری، شجاعت، سخاوت، مراقبت، مهربانی و عشق باشد. علاوه بر این، کمیّت و کیفیت روابط خانوادگی به‌ویژه زمانی که با وضوح، صداقت و بیان آشکار احساساتی همچون همدلی متقابل، بردباری و شوخ‌طبعی و حل مشکلات به‌طور مشارکتی همراه باشد، در تشکیل خانواده سالم مهم است (۶). خانواده ایدئال و سالم مکانی برای محبت، پذیرش و هماهنگی است و برای تحقق هماهنگی عواملی مانند گذراندن وقت با هم، شفافیت نقش، احترام به فردیت یکدیگر، عشق بی‌قید و شرط، حمایت، روابط باز و صداقت لازم است (۷). حل مسئله، ارتباطات، نقش‌ها، واکنش‌های عاطفی، درگیری عاطفی و کنترل رفتار نیز ابعاد دیگری از خانواده سالم برشمرده شده است (۸).

مینوچین^۱ تأکید می‌کند که سالم‌بودن خانواده به معنی نبود مشکلات نیست، بلکه به معنای انعکاس روشن مشکلات طبیعی است که رخ می‌دهد و لازم است در زندگی خانوادگی بر آنها فائق آمد. اصولاً کارایی یک خانواده به توانایی آن در

^۱ Minuchin

و روش نمایش است. شبکه مضامین بر اساس روندی مشخص، مضامین پایه (کدها و نکات کلیدی متن)، مضامین سازمان‌دهنده (مضامین به‌دست‌آمده از ترکیب و تلخیص مضامین پایه) و مضامین فراگیر (مضامین عالی دربرگیرنده اصول حاکم بر متن به‌مثابه کل) را نظام‌مند می‌کند؛ سپس این مضامین به‌صورت نقشه‌های شبکه تارنما، رسم و مضامین برجسته هر یک از این سه سطح همراه با روابط میان آنها نشان داده می‌شود. شبکه مضامین به‌صورت گرافیکی و شبیه تارنما نشان داده می‌شود تا تصور وجود هر گونه سلسله‌مراتب در میان آنها از بین برود، موجب شناوری مضامین شود و بر وابستگی و ارتباط متقابل بین شبکه تأکید شود (۱۱). از این رو، با کمک تحلیل مضامین، مضمون‌های پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر مبتنی بر روش استرلینگ به‌منظور دسترسی به شبکه مضامین از میان داده‌ها یعنی آیات و روایات مرتبط با الگوی خانواده استخراج شد. بدین منظور برای استخراج داده‌ها، با کمک روش نمونه‌گیری هدفمند، ابتدا کلیدواژه‌های مرتبط با مؤلفه‌های خانواده سالم (صمیمیت زناشویی، تربیت و رسیدگی به امور فرزندان، پرداختن به نقش‌های همسری، رابطه زناشویی با همسر و انجام رفتارهای دینی و معنوی در خانواده) در منابع اسلامی که دربردارنده آیات و روایات موجود در کتب اربعه شیعه هستند، بررسی شد. در ادامه آیات و روایت‌های مختلف درباره هر یک از مؤلفه‌ها استخراج و در قالب واحدهای معنایی به آنها برچسب یا مضمون فرعی زده شد. سپس مضامین فرعی در فرایند بررسی با همدیگر ادغام شد و مضامین فراگیر را شکل داد. در مرحله آخر به تفسیر یافته‌های حاصل از مضامین فراگیر پرداخته شد.

در این پژوهش در جهت اعتمادپذیری داده‌های کیفی، ابتدا سعی شد همکار متخصص در منابع دینی مورد نظر، جست‌وجوی دقیق و کاملی انجام دهد تا مؤلفه‌ها و مضامین اولیه استخراج گردد. سپس مضامین مستخرج از داده‌های کیفی به جهت تدقیق و تفهیم واحد معنایی با هر یک از محورها و نیز زدن برچسب مناسب به آن و در جهت دوری از سوگیری یک‌جانبه به همکار دوم داده شد تا در فرایند رفت و برگشتی مضامین فرعی و فراگیر پژوهش کشف گردند. بنابراین، اعتمادپذیری داده‌های کیفی مطالعه در قالب جست‌وجوی علمی و مستمر در منابع دینی، آیات قرآنی و روایات موجود در کتب اربعه شیعه استخراج واحدهای معنایی مرتبط با هر محور، مرور چندباره متن و ادغام مضامین فرعی، انسجام‌بخشی به مفاهیم و مقایسه مستمر داده‌ها، تبدیل

مقابله با فشارهای روانی، تعارضات و مشکلات اشاره دارد؛ به‌طوری که خانواده قادر است نقش‌ها، وظایف و کارکردهایش را تحقق بخشد (۹). از نظر برخی محققان رابطه زناشویی بر اساس مساوات و برابری، اساس سلامت خانواده را تضمین می‌کند و زوج سالم از روی میل به یکدیگر متعهد هستند (۱۰).

در مجموع، با مرور نظری صورت‌گرفته از منظر این مطالعه، خانواده سالم دربرگیرنده مجموعه‌ای از نقش‌ها و فعالیت‌هایی است که زوجین در موقعیت‌ها و مسیرهای زندگی بر عهده می‌گیرند تا موجبات خشنودی و تداوم زندگی زناشویی آنان فراهم گردد. در جهت بهره‌گیری از چارچوب مفهومی الگوی خانواده سالم می‌توان هر یک از حوزه‌های عملکردی خانواده را از منظر منابع و آموزه‌های اسلامی تحلیل کرد.

بی‌تردید اهمیت انجام این مطالعه برای بسیاری از سازمان‌ها و مراکز تصمیم‌گیر در حوزه خانواده بسیار مهم است. پژوهش‌ها نشان می‌دهد که بیشتر مشکلات رفتاری و انحرافات افراد ریشه در خانواده دارد. همچنین دستیابی به جامعه سالم در گرو سلامت خانواده و تحقق خانواده سالم مشروط به برخورداری افراد آن از سلامت روانی و داشتن ارتباط مطلوب با یکدیگر است. بنابراین، با فهم و شناخت وضعیت خانواده ایرانی و طراحی الگوی خانواده سالم از منظر منابع اسلامی، امکان برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری برای نهادهای درگیر و نیز مراکز دینی و علمی فراهم می‌آید.

روش کار

با توجه به مباحث گسترده و فراوان دین مبین اسلام درباره ازدواج و تشکیل خانواده، سعی شد مؤلفه‌های خانواده سالم از منظر منابع اسلامی شامل قرآن و احادیث مبتنی بر استدلال استقرایی کدگذاری، مفهوم‌پردازی و درنهایت مقوله‌بندی گردد. بنابراین، روش مناسب علمی تحلیل مضمون (تماتیک) است. درواقع، تحلیل مضامین روشی برای شناسایی، تحلیل، سازماندهی، توصیف و گزارش‌دهی مضمون‌هایی است که از میان مجموعه‌ای از داده‌ها استخراج می‌شود.

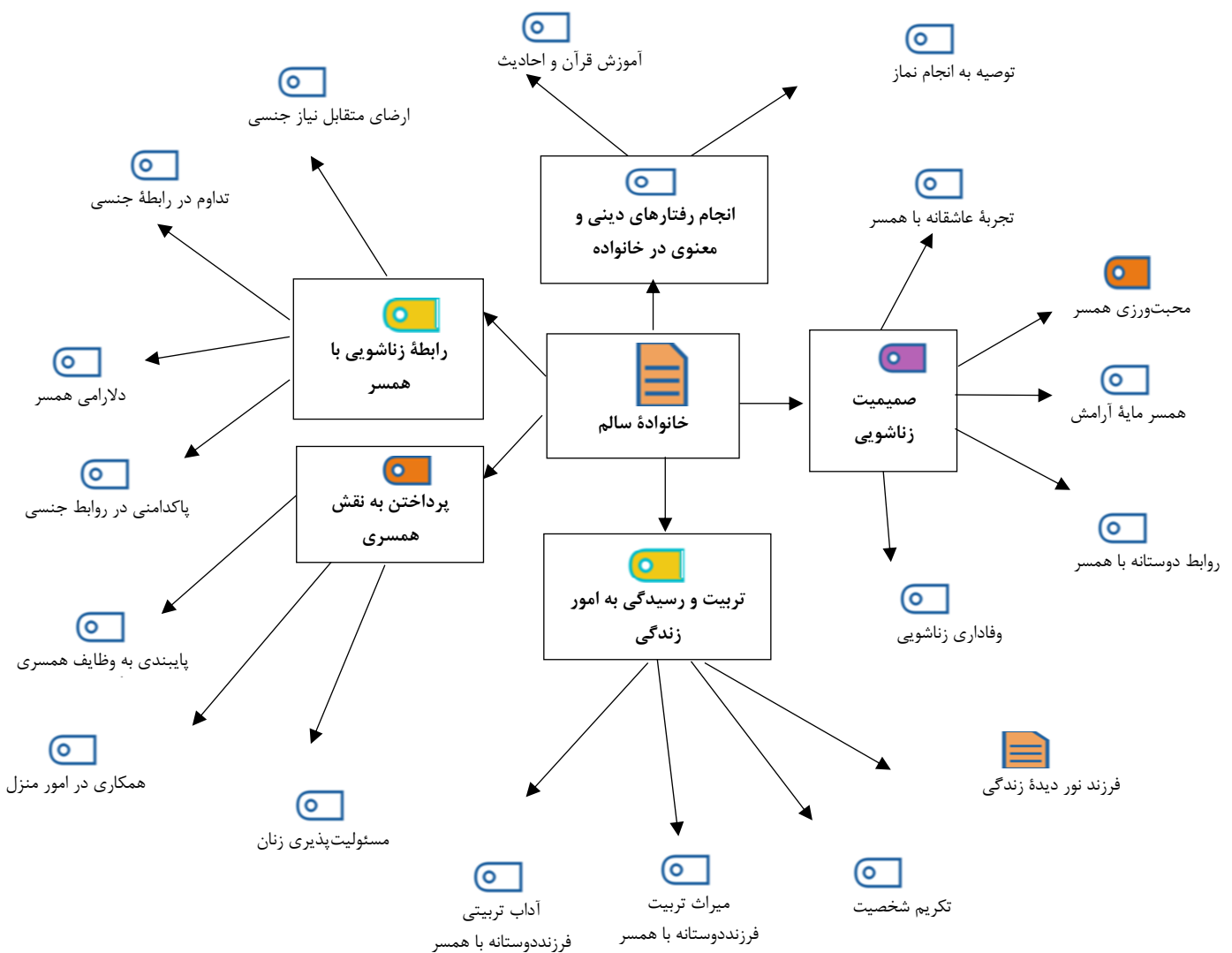
در این پژوهش برای تحلیل مضمون از روش تحلیلی شبکه مضامین استرلینگ^۱ استفاده شد. آنچه شبکه مضامین عرضه می‌کند نقشه‌ای شبیه تارنما به‌مثابه اصل سازمان‌دهنده

^۱ Stirling

یافته‌ها

در جهت طراحی الگوی خانواده سالم، پنج حوزه عملکردی خانواده سالم از منظر منابع و آموزه‌های دینی بررسی شد تا مضامین فرعی و فراگیر آنها استخراج و تفسیر شود که بدین شرح است: (۱) صمیمیت زناشویی، (۲) تربیت و رسیدگی به امور فرزندان، (۳) پرداختن به نقش‌های همسری، (۴) رابطه زناشویی و (۵) رفتارهای دینی و معنوی در خانواده.

مضامین فرعی به فراگیر در چند بار جلسه مشترک با همکار نویسنده و نیز انتزاع‌بخشی بدان، تأمین همگرایی در تفسیر خوشه مضامین فرعی و فراگیر جهت تحلیل نهایی مؤلفه‌های خانواده سالم از منظر اسلام انجام شد. طبق یافته‌های حاصل از مجموع ۱۹۲ مضمون فرعی، درنهایت پنج مضمون اصلی استخراج شد. به‌منظور تحلیل داده‌های پژوهش از نسخه ۲۲ نرم‌افزار مکس کیودا استفاده شد تا کیفیت تحلیل داده‌های حاصل دقیق‌تر انجام شود.

نمودار (۱) طرح خانواده سالم از منظر منابع اسلامی

عاشقانه با شخص دیگر تعریف کرده‌اند (۱۲). مفهوم مشترکی که می‌توان از تعاریف مختلف درباره صمیمیت کشف کرد، پیوند عاطفی بین زوجین است؛ این پیوند حاکی از اتصال و احساس نزدیکی بین آن دو است که موجب می‌شود در تمامی

۱- صمیمیت زناشویی: صمیمیت به معنای حمایت عاطفی و ابراز احساسات است. محققان صمیمیت را افشای خود در حضور همسر و برخی دیگر صمیمیت را تجربه‌ای مشترک از روابط دوستانه بین همسران دانسته‌اند و تجربه هیجانی و

سجاد (ع) شاهد بر این مطلب‌اند. برای نمونه احادیث سلوک اخلاقی با همسر با عناوینی از جمله «خوب‌بودن با همسر (خیر لیسائیه)»، «نیکی کردن به همسر (حُسن البرّ)»، «برخورد نیکو (اصطناع المعروف)»، «همنشینی نیکو (حُسن الصحبه)» و «معاشرت زیبا (معاشره جمیله)» آمده‌اند و تأکید ویژه‌ای نسبت به خوش‌رفتاری و حسن خلق با زنان شده و آنها نشانه‌ای از ایمان فرد دانسته شده است.

۱-۳- تجربه عاشقانه با همسر: ابراز عشق و علاقه در محیط خانواده، بین دو همسر، یا بین پدر و مادر نسبت به فرزندان کانون خانه را مملو از محبت و عشق می‌کند؛ چنانکه پیامبر (ص) فرمود: اظهار دوستی مرد به زن هیچ‌گاه از یاد او نمی‌رود (۱۶). مؤلفه دیگری که در این زمینه از کلام امام سجاد (ع) حاصل می‌شود «حق‌بودن رفتار شایسته با همسر است. ایشان در رساله حقوق این‌گونه بیان می‌فرماید: «و اما حق زن این است که بدانی خدای عزوجل او را مایه آرامش و انس تو کرده، پس واجب است بر تو که یار و همراه او باشی، او را گرامی بداری» (۱۷). بنابراین، در منابع دینی مختلف عشق‌ورزیدن مرد به زن، اظهار دوستی نسبت به همسر، دوری از ناخوشی نسبت به زنان و بیان عواطف نسبت به همدیگر از جمله مواردی است که عشق و علاقه را در زندگی زناشویی افزایش می‌دهد.

۱-۴- وفاداری نسبت به همسر: تعهد زوجین به یکدیگر عالی‌ترین عنصر اجتماعی در زندگی زناشویی است و نشان‌دهنده تمایل فرد به ادامه زندگی خود و وفادار ماندن به همسر و ارزش‌های خانواده است. تعهد زناشویی بر احساس وفاداری اخلاقی به ازدواج و رابطه زناشویی مبتنی است. در منابع دینی مختلف، در عین تأکید بسیار بر وفاداری به همسر، بی‌وفایی در زندگی زناشویی به‌منابیه بی‌دینی تلقی شده است.

۲- تربیت و رسیدگی به امور فرزندان: تربیت عبارت است از پرورش‌دادن، یعنی استعداد‌های درونی را که بالقوه در شیئی موجود است به فعلیت درآوردن و پروردن (۱۸). در تربیت همه خصلت‌ها برآورده می‌شود؛ تربیت جسم، روح، عاطفه، احساسات، احساس علم‌خواهی و فضیلت‌طلبی (۱۹). شهید مطهری تربیت را چنین تعریف می‌کند: تربیت یعنی پرورش‌دادن استعداد‌های واقعی انسان. البته ایشان در توضیح تربیت می‌فرماید: فن تربیت وقتی گفته می‌شود که منظور مطلق پرورش اخلاق باشد به هر شکل. این دیگر تابع غرض ماست که طرف را چگونه و برای چه هدفی پرورش دهیم. طبق این کلام، تربیت زمانی معنا و مفهوم پیدا می‌کند که

ابعاد شناختی، عاطفی، رفتاری و معنوی تجربه مشترک و نزدیکی با هم داشته باشند (۱۳). با تحلیل کیفی آموزه‌های دینی درباره صمیمیت زناشویی مضامین زیر استخراج شده است: (۱) همسر مایه آرامش، (۲) محبت‌ورزی به همسر، (۳) تجربه عاشقانه با همسر، (۴) وفاداری زناشویی و (۵) روابط دوستانه با همسر.

۱-۱- همسر مایه آرامش: تشکیل خانواده و ازدواج موجب آرامش، امنیت و پختگی ذهنی می‌شود و به ارتقای سلامت روانی زوجین می‌انجامد. از نشانه‌های مهم خداوند در خلقت انسان جذبه روان‌شناختی در وجود مرد و زن است که می‌پذیرند از نزدیکان جدا شوند و فرد ناآشنایی را به همسری برگزینند تا مایه آرامش یکدیگر شوند. این رابطه امری وری ارضای جنسی است و اطمینان زن و مرد به یکدیگر بیش از اطمینان افراد به هم در هر رابطه دیگر انسانی است؛ به‌گونه‌ای که عمیق‌ترین و قوی‌ترین تأثیر و تأثر متقابل را زن و مرد از و بر یکدیگر دارند (۱۴). در این زمینه، در منابع دینی مختلف به مضامینی از قبیل همسر جایگاه آرامش، مهربانی با همسر، محبت کردن نسبت به همسر و احترام همسران به یکدیگر توصیه شده است.

۱-۲- محبت‌ورزی نسبت به همسر: در دین مبین اسلام آموزه‌های بسیاری درباره غنی‌سازی صمیمیت زناشویی در جهت استمرار و پویایی ازدواج مفید وجود دارد. درواقع، روح زندگی مشترک محبت و مودت است. محبت زن و مرد به یکدیگر به زندگی خانوادگی صفا و صمیمیت می‌بخشد و موجبات تعالی و رشد همه اعضای خانواده را فراهم می‌آورد. یکی از روش‌های تربیتی سفارش‌شده در قرآن کریم محبت‌ورزیدن است. قرآن کریم در تعامل با زن، مکرر به نیکی و معروف سفارش کرده است؛ از جمله در معاشرت با او (سوره نساء، آیه ۱۹) (۱۵)، پرداخت مهریه (سوره نساء، آیه ۲۵) (۱۵)، رعایت حقوق متقابل (سوره بقره، آیه ۲۲۸) (۱۵)، هزینه‌های جاری زندگی (سوره بقره، آیه ۲۳۳) (۱۵)، رفتار هنگام جدایی و طلاق (سوره بقره، آیه ۲۳۱ و سوره احزاب، آیه ۴۹) (۱۵) و هدیه هنگام جدایی (سوره بقره، آیات ۲۳۶ و ۲۴۱) (۱۵).

در منطق و سیره پیشوایان دینی نیز به تکریم همسران چنان توجه شده است که بی‌نظیر می‌نماید؛ به‌طوری که بیشتر از حقوق زنان ارزش‌دهی و جانب‌داری کرده‌اند. روایات باب «حق المرأة علی الزوج» در کتاب الکافی کلینی و مکارم‌الاخلاق طبرسی و «حق الزوجه» در رساله حقوق امام

متعلق آن مشخص باشد. به این معنا که هدف مربی به تربیت معنا می‌بخشد^۱ (۲۰). با تحلیل کیفی آموزه‌های دینی درباره تربیت فرزندان مضامین زیر استخراج شده است: (۱) فرزند، نور دیده زندگی، (۲) میراث تربیتی فرزند، (۳) تکریم شخصیت فرزند و (۴) آداب تربیتی فرزند.

۱-۲- فرزند، نور دیده زندگی: در روایات از فرزند با تعبیری چون میوه دل، نور دیده، مایه خوشبختی، یاری‌دهنده و نیز مایه ثواب و پاداش اخروی و رحمت و غفران الهی یاد شده است. از این رو در روایات به فرزندآوری توصیه جدی شده است. در برخی تعبیر آمده است که داشتن فرزند مایه خوشبختی خانواده است و از سعادت افراد این است که فرزند یا فرزندان داشته باشند که در اخلاق و رفتار و شکل ظاهری شبیه آنان باشند. فرزندان مواهب و نعمت‌های الهی برای والدین هستند. پدر و مادرها اگر به وظایف خود در قبال آنان به‌درستی عمل کنند می‌توانند از این نعمت‌های الهی همچون سایر نعمت‌ها بهره‌مند شوند. وجود فرزندان در زندگی به تعبیر پیامبر اکرم (ص) نه تنها موجب سرازیر شدن رحمت و برکت الهی است، بلکه از آن جهت که بشر به آن علاقه‌مند است، زیبایی و زینت دنیایی محسوب می‌شود.

۲-۲- میراث تربیتی فرزند: در دین اسلام خانواده که کانون تعالی انسان و اصلی‌ترین نهاد اجتماعی محسوب می‌شود تا حد بسیاری متأثر از تکاپوی مؤلفه‌های والدگری است. بر اساس یافته‌های حاصل فراهم‌آوردن شرایط ازدواج فرزندان، توصیه به دوری از ناهلان، تربیت فرزند و آداب مسلمانی از جمله وظایف و میراث تربیتی والدین برای فرزندان محسوب می‌شود. این امر موجب شکل‌گیری خانواده‌های سالم خواهد شد و تحویل آنها به جامعه منجر به سلامت جامعه می‌گردد.

از منظر محققان، والدین باید حق کودکان را بر تربیت محترم شمارند و نسبت به ارائه تربیتی متناسب با شخصیت کودک و مبتنی بر معیارها و اهداف اسلامی همت گمارند. اهتمام‌نداشتن والدین به این مهم، اعم از اینکه اساساً امر تربیت کودک خویش را مهمل گذارند و به فکر تربیت او نباشند یا تربیتی نادرست یا ناکافی یا غیر جامع و همه‌جانبه را برای او فراهم آورند، در واقع نادیده‌گرفتن و نقض حق تربیت کودک و مغایر با آموزه‌های اسلامی است. از آنجایی که حق کودک بر تربیت مبتنی بر صیانت از فطرت توحیدی و

کمال‌گرایی وی است؛ پس والدین نمی‌توانند هر گونه تربیتی را که خود می‌پسندند، نسبت به فرزندان خویش اعمال دارند، بلکه باید در انتخاب نوع تربیت، محتوا، روش و برنامه تربیتی این مبنای مهم را محور قرار دهند (۲۱).

۳-۲- تکریم شخصیت فرزند: تربیت عامل مهم و بنیادی در رشد جسمی و روانی فرزندان است. رفتارهای والدین، واکنش به رفتارهای کودک، نحوه آموزش به کودک، محیط و جو حاکم بر خانواده و عوامل مهم دیگر در دوران کودکی انگیزش‌های درونی و ناخودآگاه فرد را شکل می‌دهند. نخستین گام برای انتقال ارزش‌ها به فرزندان بهره‌مندی از روش تکریم شخصیت است. در این باره در آموزه‌های مختلف به مضامینی از قبیل احترام به فرزند، منزلت‌بخشی به فرزند و محبت‌ورزیدن به فرزند سفارش شده است. البته در نگاه اسلامی، دستیابی به فضائل انسانی و نیل به کمالات معنوی جز در سایه مواجهه با ناملایمات میسر نخواهد بود. اکرام بیش از حد اعتدال به کودک، اطاعت مطلق در برابر خواسته‌ها و برآوردن بی‌چون و چرا و فوری هوس‌ها و خواهش‌های وی طبیعتاً زمینه‌ساز سستی، تنبلی و طفیلی‌گری و درنهایت عصبان است و به صلاح وی نخواهد بود.

۴-۲- آداب تربیتی فرزند: توجه به مراحل مختلف رشدی و همچنین توجه به تفاوت‌های فردی در حوزه والدگری موضوعی بسیار مهم به شمار می‌آید. دوران کودکی مسئولیتی سنگین و حساس برای والدین است؛ زیرا رفتار، گفتار، اخلاق و روحیات آنان نقش فراوانی در شکل‌گیری شخصیت اخلاقی کودک ایفا می‌کند. کیفیت به‌کارگیری روش‌های تربیتی در این دوره به فراخور استعدادها و نیازهای فرزندان متفاوت است. در این زمینه در منابع مختلف به مضامین مختلفی از قبیل مراحل رشد تربیتی فرزند، آموختن زبان کودکی، انتظار و احترام نسبت به فرزند، توجه به نام نیکو و تربیت فرزند، تعادل در مهربانی به فرزند، دوری کردن از تنبیه فرزند و توجه به لذت در دوران کودکی اشاره شده است.

در نگرش اسلامی، پرورش کودکان و نوجوانان از حیث انسان‌بودن و با توجه به ضرورت‌های زندگی در دستور کار نظام تربیتی است. در نگرش ارزش‌مدار اسلام، رشد یادگیرندگان نیازمند تمرین و ممارست و ملازمت علم و آگاهی است.

۳- پرداختن به نقش‌های همسری: زندگی مشترک از جهت اشتراکی که دارد و فلسفه‌ای که باید بر آن حاکم باشد، اقتضای معاضدت و همکاری دارد. ترکیب کار و خانواده هم

(۱) جلد ۲۲

۳-۴- **تداوم در رابطه جنسی:** مطابق نگرش قرآنی، شناخت منزلت و جایگاه رفیع انسان، او را از آلودگی به پستی‌ها مصونیت می‌بخشد (سوره اسراء، آیه ۷۰) (۱۵). التزام به خویش‌داری عقیفانه از یک سو همسران را از ارتکاب اعمال منافی با شئون انسانی بازمی‌دارد و در تحکیم خانواده نقشی بسزا دارد و از سوی دیگر، بر اشتیاق همسران نسبت به تأمین نیازهای عاطفی و جنسی خویش در کانون خانواده می‌افزاید. بنابراین، ترک کردن آمیزش جنسی و حتی تأخیر در رابطه جنسی نکوهیده دانسته شده است.

۴-۴- **پاکدامنی در روابط زوجین:** رعایت پاکدامنی یکی از شاخص‌های استحکام خانواده و از وظایف مهم زن و شوهر در زندگی زناشویی است. پاکدامنی از فضایل آدمی و ویژگی‌ای فطری است که در سرشت و نهاد بشر به ودیعت گذاشته شده است. در قرآن کریم هم چند جا مانند آیه ۲۷۳ سوره بقره، آیه ۶ سوره نساء و آیه ۲۳ سوره نور (۱۵) به آن اشاره شده است.

تعالیم قرآنی در جهت امر به نداشتن خودآرایی و تبرج، پرهیز از نگاه هوس‌آلود و اختلاط‌نکردن با نامحرمان مروج رفتار عقیفانه در زمینه پوشش (سوره احزاب، آیه ۵۹) (۱۵)، گفتار (سوره بقره، آیه ۲۳۴) (۱۵)، نگاه (سوره نور، آیات ۳۰ و ۳۱) (۱۵) و راه‌رفتن (سوره قصص، آیه ۲۵) (۱۵) است. خداوند متعال مؤمنان رستگار و نیکبخت را به وصف عفاف، پاکدامنی و پرهیز از هر گونه آلودگی جنسی می‌ستاید (سوره مؤمنون، آیات ۵-۷) (۱۵).

۵- **انجام رفتارهای دینی و معنوی در خانواده:** منظور از واژه معنویت در قرآن و روایات با توجه به معنای لغوی آن عالم باطن و حقیقت روح جهان مادی و ظاهری است که بهترین واژه قرآنی نزدیک به آن حیات طیبه و نور الهی است. با توجه به آیه و تعبیراتی که در آن آمده است می‌توان معنویت را چنین تعریف کرد: معنویت برآیندی است که از فرایند معرفت، ایمان و عمل صالح در چارچوب شریعت اسلامی حاصل می‌شود. در این زمینه متغیرهای معنوی از ابعاد گوناگونی قابل بررسی است (۲۴).

در دین مبین اسلام، خانواده به‌عنوان یک کارگزار اجتماعی‌کننده نقش بسزایی در اجتماعی‌شدن دینی فرزندان دارد. واحدهای معانی استخراج‌شده از منابع و آموزه‌های دینی مختلف به مضامینی از قبیل توصیه به نماز و صبر، آموزش نماز به پسران، آموزش احادیث دینی، آموزش قرآن به فرزندان، افزایش رزق و روزی و افزایش نعمت آموزش قرآن به

برای زن هم برای مرد دشوار است؛ اما این موضوع به‌ویژه برای زنان شاغل که باید شغلشان را با مسئولیت‌های خانواده تطابق دهند، هزینه‌های روانی و اجتماعی سنگینی در پی دارد. از این‌رو، در منابع دینی مختلف به شوهران توجه به مسئولیت‌پذیری زنان، پایبندی به وظایف همسری و همکاری در امور منزل توصیه شده است.

۴- **رابطه زناشویی با همسر:** «یکی از این نشانه‌های الهی آن است که هر فردی از بشر در برابر خود از نوع خود جفتی می‌یابد تا مسئله توالد و تناسل صورت گیرد و آنها به‌گونه‌ای آفریده شده‌اند که محتاج یکدیگرند و هر یک با دیگری به کمال خود می‌رسد و این همان میل جنسی است که خداوند آن را در وجود دو نفر به امانت نهاده است» (۲۲). با تحلیل کیفی آموزه‌های دینی درباره توجه به رابطه جنسی در زندگی زناشویی مضامین زیر استخراج شده است: (۱) دلارامی همسر، (۲) ارضای متقابل نیاز جنسی، (۳) تداوم در رابطه جنسی و (۴) پاکدامنی در روابط زوجین.

۱-۴- **دلارامی همسر:** ارزش وجودی زن در خانه به‌اندازه‌ای است که از عوامل آرامش برای زندگی مرد به شمار آمده است (سوره اعراف، آیه ۱۸۹). زن و مرد لباس یکدیگر معرفی شده‌اند (سوره بقره، آیه ۱۸۷) (۱۵)؛ یعنی پوشاننده و مایه آرامش هم هستند به شرط اینکه دو اصل مودت (دوستی) و رحمت (مهربانی) بر زندگی حاکم باشد. در این آیه، مودت و رحمت بین زن و شوهر دوطرفه دانسته شده و این بدان معنا است که هر یک از زن و مرد در ژرفای وجود خویش نیاز به مهربانی و شفقت‌ورزی از جانب دیگری را نهفته دارد.

۲-۴- **ارضای متقابل نیاز جنسی:** کیفیت برقراری رابطه زناشویی و بسترسازی برای ارضای هر چه مطلوب‌تر خواسته‌های جنسی برای زوجین در منابع و آموزه‌های دینی توجه شده است و تعجیل و پیگیری خودخواهانه هر کدام از زوجین در ارضای آن نکوهش شده است. در نگرش قرآنی تشبیه همسران به لباس یکدیگر (سوره بقره، آیه ۱۸۷) (۱۵) بیانگر نهایت ارتباط مصونیت‌بخش و خویش‌دارانه آنان است. خویش‌داری در حوزه رفتار جنسی موجب بروز رفتار جنسی ایمن، بهنجار، سالم، رضایت‌مند و متعالی می‌گردد و نیز دلیل مهم انحرافات جنسی، نداشتن مهارت‌های خودمهارگری و ضعف در عفت‌ورزی است که بی‌رغبتی و تنش در خانواده را توسعه می‌دهد (۲۳).

فرزندان اشاره دارد. در واقع مشاهده نقش تربیتی نهاد خانواده آموزش و دولت است.

بحث و نتیجه گیری

از دیدگاه صاحب نظران، هیچ جامعه‌ای نمی‌تواند ادعای سلامت کند، چنانچه خانواده‌های سالم نداشته نباشد و همچنین هیچ یک از آسیب‌های اجتماعی نیست که فارغ از تأثیر خانواده باشد. مرور مطالعات تجربی مختلف در حوزه وضعیت خانواده در طول دست‌کم چهار دهه گذشته دلالت بر سه واقعه بارز دارد: افزایش سن ازدواج، افزایش طلاق و کاهش نرخ باروری. خانواده یکی از اصلی‌ترین نهادهای اجتماعی است که در دهه‌های اخیر با تحولات متعددی روبه‌رو شده است. از مهم‌ترین این تغییر و تحولات به‌ویژه در کشورهای توسعه‌یافته می‌توان به هسته‌ای شدن خانواده، افزایش طلاق، افزایش هم‌خانگی، کاهش فرزندآوری، بالا رفتن سن ازدواج، افزایش خانواده‌های تک‌والدی، تغییر شکل صمیمیت در روابط شخصی خانواده و فردی شدن خانواده اشاره کرد (۲۱). بنابراین، نهاد خانواده در دهه اخیر با تغییرات و چالش‌های بسیاری مواجه شده است؛ به نحوی که می‌توان شاهد بازتعریف طرح خانواده سالم بر اساس آموزه‌های اسلامی بود.

بر اساس مطالعه حاضر، خانواده سالم دربرگیرنده مجموعه‌ای از نقش‌ها و فعالیت‌هایی است که زوجین در موقعیت‌ها و مسیرهای زندگی بر عهده می‌گیرند تا موجبات خشنودی و تداوم زندگی زناشویی آنان فراهم گردد. همچنین با عنایت به بررسی‌های صورت‌گرفته، مهم‌ترین حوزه‌های عملکرد خانواده سالم عبارت است از: ۱) صمیمیت زناشویی، ۲) تربیت و رسیدگی به امور فرزندان، ۳) پرداختن به نقش‌های همسری، ۴) رابطه زناشویی و ۵) رفتارهای دینی و معنوی در خانواده.

در بحث از مضامین فرعی و فراگیر مؤلفه صمیمیت زناشویی از منظر منابع دینی، مضامینی از قبیل ۱) همسر مایه آرامش، ۲) محبت‌ورزی به همسر، ۳) تجربه عاشقانه با همسر، ۴) وفاداری زناشویی و ۵) روابط دوستانه با همسر استخراج شد. در واقع، پیوند زناشویی حاکی از اتصال و احساس نزدیکی بین زن و مرد در قالب صمیمیت زناشویی است. از نشانه‌های مهم خداوند در خلقت انسان جذبه روان‌شناختی در وجود مرد و زن است که می‌پذیرند از نزدیکان جدا شوند و فرد ناآشنایی را به همسری برگزینند تا مایه آرامش یکدیگر شوند. با تشکیل خانواده عمیق‌ترین و نزدیک‌ترین رابطه عاطفی بین زن و

در جامعه‌پذیری دینی فرزندان بیشتر از نهادهای دیگر مانند شوهر برقرار می‌شود و همین رابطه به‌عنوان یک عامل بسیار مؤثر حمایتی در کاهش نگرانی‌ها، اضطراب‌ها و آشفتگی‌ها نقش دارد؛ به طوری که خانواده منبع مهمی برای تأمین حمایت روانی و عملی در مقابله با تنش شناخته شده است. در این باره در منابع دینی مختلف عشق‌ورزیدن مرد به زن، اظهار دوستی نسبت به همسر، دوری از ناخوشی نسبت به زنان و بیان عواطف نسبت به همدیگر از جمله مواردی است که عشق و علاقه را در زندگی زناشویی افزایش می‌دهد. محبت زن و مرد به یکدیگر به زندگی خانوادگی صفا و صمیمیت می‌بخشد و موجبات تعالی و رشد همه اعضای خانواده را فراهم می‌آورد. به باور بسیاری از محققان، با توجه به اینکه نهاد خانواده در جوامع صنعتی معاصر بسیاری از کارکردهای پیشین خود را از دست داده، ارضای نیازهای عاطفی مهم‌ترین کارکردی است که می‌تواند بقای خانواده را در این جوامع تضمین کند. در این زمینه استرانبرگ^۱ در نظریه سه‌وجهی عشق به مؤلفه‌های اشتیاق، صمیمیت و تعهد اشاره می‌کند. تعهد مؤلفه شناختی عشق است و شامل دو گونه تصمیم است؛ تصمیم‌های کوتاه‌مدتی که عشق به‌صورت لحظه‌ای و آنی ایجاد می‌کند و تعهد طولانی‌مدت که موجب دوام عشق می‌شود (۲۵). در آموزه‌های دینی نیز داشتن تعهد نسبت به همدیگر و مسئول‌بودن افراد در قبال هم سفارش بسیار شده است. «ای کسانی که ایمان آورده‌اید؛ به همه قراردادهای خود وفا کنید (سوره مائده، آیه ۱). در واقع در منابع دینی مختلف، در عین تأکید بسیار بر وفاداری به همسر، بی‌وفایی در زندگی زناشویی به‌مثابه بی‌دینی تلقی می‌گردد.

در بحث از مضامین فرعی و فراگیر مؤلفه تربیت و رسیدگی به امور فرزندان از منظر منابع دینی، مضامینی از قبیل ۱) فرزند، نور دیده زندگی، ۲) میراث تربیتی فرزند، ۳) تکریم شخصیت فرزند و ۴) آداب تربیتی فرزند استخراج شد. در روایات مختلف از فرزند با تعبیری چون میوه دل، نور دیده، مایه خوشبختی، یاری‌دهنده و نیز مایه ثواب و پاداش اخروی و رحمت و غفران الهی یاد شده است. وجود فرزندان در زندگی به تعبیر پیامبر اکرم (ص) نه تنها موجب سرازیر شدن رحمت و برکت الهی است بلکه از آن جهت که بشر به آن علاقه‌مند است، زیبایی و زینت دنیایی محسوب می‌شود؛ زیرا فرزند محصول ازدواج، ثمره تربیت والدین و عامل بقای نسل است. در ادامه، به سبب اینکه خانواده دینی کانون تعالی

^۱ Sternberg

برای همه افراد در فرهنگ‌های مختلف هدفی اساسی و در اولویت است (۲۷).

در جامعه ایرانی اسلامی ازدواج و تشکیل خانواده همچون هر پدیده اجتماعی دیگری مبتنی بر ارزش‌هایی است که در عین اینکه پایدار و استوارند، در موقعیت‌های مختلف به شیوه‌های گوناگون انجام می‌گیرد. از منظر اسلام در ازدواج نه تنها باید نیازهای جنسی را در نظر گرفت، بلکه باید به نیازهای روحی و عاطفی هر دو طرف هم توجه فراوان داشت. همه این آموزه‌ها که به ازدواج و تشکیل زندگی، معنویت و قداست بخشیده است، فرد را تشویق می‌کند تا مسئولیت‌ها و رفتارهای خانوادگی را از جمله وظایف دینی خویش تلقی کند و امور زندگی دنیوی را در مسیر تکامل معنوی قرار دهد.

معنویت آن جنبه از حیات فردی و جمعی است که بیانگر رابطه‌ای آگاهانه‌ای است که فرد در ارتباط با امور متعالی دارد. پیش‌فرض این مفهوم این باور است که امور متعالی وجود دارند و روح بشر می‌تواند با آنها ارتباط برقرار کند. واحدهای معانی استخراج از منابع و آموزه‌های دینی مختلف اشاره به مضامینی از قبیل توصیه به نماز و صبر، آموزش نماز به پسران، آموزش احادیث دینی، آموزش قرآن به فرزندان افزایش رزق و روزی و افزایش نعمت آموزش قرآن به فرزندان دارد. درواقع، مشاهده می‌گردد که نقش تربیتی نهاد خانواده بیش از نهادهای دیگر مانند آموزش و دولت در جامعه‌پذیری دینی فرزندان است.

در تعالیم اسلامی به افراد توصیه می‌شود که پیش از اقدام به ازدواج در گزینش همسر و انجام مراسم رفتارهای خود را با نماز، دعا و توکل بر خداوند همراه کنند. همه این تکالیف و توصیه‌ها ازدواج را با معنویت همراه کرده است و به آن تقدس می‌بخشد تا ازدواج زمینه‌ای برای تکامل و رشد انسانی باشد.

چنانکه به‌طور مفصل بدان پرداخته شد، الگوی اسلامی خانواده سالم ریشه در این حقیقت دارد که نهاد مقدس خانواده، نخستین و پایدارترین بستر تربیت و پرورش ارزش‌های دینی و اخلاقی انسان است. با توجه به بررسی و پژوهش قرآنی روایی، شرط اصلی برخورداری از جامعه‌ای سالم و مطلوب نهادینه‌شدن ارزش‌های متعالی الهی در جامعه و ارتقای سلامت و تحکیم و پایداری خانواده است.

در مجموع متأثر از آموزه‌های دینی، احادیث و منابع دینی مختلف می‌توان نتیجه گرفت که عوامل استحکام خانواده و بهبود سلامت آن، در مرحله نخست ناشی از تفاوت‌های جنسی فطری و طبیعی است که به نوبه خود نقش‌ها و وظایف

فرزند محسوب می‌شود از وظایف والدگری این است که شرایط ازدواج فرزندان را مهیا کنند؛ توصیه به دوری فرزندان از ناهلان، استمرار در تربیت فرزند و رعایت آداب مسلمانی از جمله وظایف و میراث تربیتی والدین برای فرزندان محسوب می‌شود. این امر به تدریج منجر به شکل‌گیری خانواده‌های سالم خواهد شد. بنابراین، در نگرش قرآنی خانواده کانون تربیت و شکل‌گیری شخصیت انسان است؛ زیرا تربیت صحیح در خانواده گامی مؤثر در اصلاح نابسامانی‌های جامعه است و موجبات رشد و تعالی انسان‌ها را فراهم می‌کند. در نظام تربیت اسلامی، خانواده محلی مناسب برای عرضه بایدها و نبایدهای مبتنی بر ارزش‌های اسلامی و ملی محسوب می‌شود. این ارزش‌ها ملهم از آموزه‌های قرآن کریم و برگرفته از نقش معنوی، اسوه‌های هدایتی و تربیتی پیامبر اکرم (ص) و امامان معصوم (ع) است. بنابراین، والدین در نگاه اسلامی برای آموزش و تربیت فرزندان بهترین شیوه‌ها را به کار می‌گیرند و تربیت فرزند حقی اساسی و مسلم شمرده شده است.

در بحث از مضامین فرعی و فراگیر مؤلفه پرداختن به نقش‌های همسری، بررسی‌ها بیانگر این است که زندگی مشترک از جهت اشتراکی که دارد و فلسفه‌ای که باید بر آن حاکم باشد، اقتضای معاضدت و همکاری دارد. از این‌رو، در منابع دینی مختلف به شوهران توجه به مسئولیت‌پذیری زنان، پایبندی به وظایف همسری و همکاری در امور منزل توصیه شده است.

یکی از بنیادی‌ترین گزینه‌ها که در وجود همه افراد به‌صورت ذاتی وجود دارد و نقشی کلیدی در تدوین، شکل‌گیری و تکامل شخصیت و سعادت افراد بشری دارد، گزینه جنسی است؛ همچنین تأمین نیاز جنسی به‌عنوان یک فطرت الهی در نهاد بشر وجود دارد. با تحلیل کیفی آموزه‌های دینی درباره توجه به رابطه جنسی در زندگی زناشویی مضامین زیر استخراج شد: (۱) دل‌آرامی همسر، (۲) ارضای متقابل نیاز جنسی، (۳) تداوم در رابطه جنسی و (۴) پاکدامنی در روابط زوجین.

چیل^۱ خانواده را راه حلی برای مسائل اجتماعی می‌داند و معتقد است که سیاستمداران فقط به دنبال شیوه‌های حمایتی از خانواده در جهت بهبود سطح درآمد آن نیستند، بلکه در پی آنند تا از خانواده به‌عنوان ابزاری برای رفع مسائل اجتماعی بهره ببرند (۲۶). بر این مبنا تشکیل خانواده‌ای سالم تقریباً

۱) Cheal

بنا بر اظهار مؤلفان مقاله، مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران حمایت مالی این پژوهش را بر عهده داشته است.

تضاد منافع

مؤلفان مقاله هیچ‌گونه تضاد منافی درباره این پژوهش گزارش نکرده‌اند.

مشارکت مؤلفان

در این مقاله هر دو نویسنده به‌طور مشترک تمامی عناصر محتوایی مقاله به‌ویژه بررسی ادبیات و پیشینه پژوهش، تحلیل یافته‌ها و نیز نتیجه‌گیری را انجام داده‌اند.

References

1. Ka'imi A. The System of Family Life in Islam. Tehran: Anjoman-e Oliya va Morabian Publications. 1989. (Full Text in Persian)
2. Sadeghi M, Fatehizadeh M, Ahmadi A, Bahrami F, Etemadi O. Developing a Model of Healthy Family based on an Explorative Mixed Method Research. Iranian Journal of Family Psychology. 2021;1(1):29-40. (Full Text in Persian)
3. Fatima M, Ajmal MA. Happy marriage: A qualitative study. Pakistan journal of social and clinical psychology. 2012;9(2):37-42. (Full Text in Persian)
4. Khosravi Z, Mehdizadeh M, Cheragh Molaei L. Healthy Family Indicators from the Perspective of Iranian Working People: A Grounded Theory Study. Journal of Woman and Family Studies. 2021;8(4):65-81. (Full Text in Persian)
5. Crandall A, Weiss-Laxer NS, Broadbent E, Holmes EK, Magnusson BM, Okano L, et al. The family health scale: reliability and validity of a short-and long-form. Frontiers in Public Health. 2020;8:587125.
6. Walsh F. A family resilience framework: Innovative practice applications. Family relations. 2002; 51(2): 130-7.
7. Black K, Lobo M. A conceptual review of family resilience factors. Journal of family nursing. 2008; 14(1):33-55.
8. Bishop DS. Qustions that might be used in assessing a family. Providence: Brown university. Program in behavior modification. 1980.
9. Motahari M. The Purpose of Life. Tehran: Sadra Publications; 2011. (Full Text in Persian)
10. Minuchin S. Family and Family Therapy, translated by Baqer Sanaei. Tehran: Amir Kabir Publisher; 1994.
11. Shaw J. Family: Systemic Analysis of the Family,

مشخصی را برای زنان، مردان و اعضای خانواده در نظر گرفته است. در مرحله دوم، رفتارهای ارادی، انگیزشی و تربیتی متأثر از فرایند اجتماعی شدن در جهت تقویت و پیوندهای خانوادگی عمل می‌کنند. بنابراین، الگوی اسلامی خانواده سالم رویکرد نص‌محور، آرمانی، مبتنی بر تفاوت‌های طبیعی زن و مرد، متوجه توده مردم، در صدد تأمین نیازهای فطری همسران است. همچنین تشریح و تحلیل مضامین فرعی و فراگیر مؤلفه‌های خانواده سالم بیانگر یک الگوی نسبتاً جامع، رشدیافته و مترقی است که می‌تواند با تکیه بر بهره‌مندی از آن به بهبود ساختار و ارتقای کارکردهای خانواده کمک نماید تا منجر به کاهش آسیب‌های خانواده در جامعه نوین گردد.

محدودیت‌های پژوهش

دقت در استخراج منابع دینی و نیز معتبر بودن آنها درباره خانواده سالم، در کنار تفسیر و تحلیل آنها در قالب چارچوب مفهومی الگوی خانواده سالم موجب می‌شد تهیه و تدوین مقاله با حساسیت بیشتری انجام شود.

پیشنهاد‌های پژوهش

با عنایت به هدف مطالعه مبنی بر ارتقای سلامت خانواده، پیشنهاد می‌شود به آموزش غنی‌سازی زندگی زناشویی در زمینه‌هایی چون ارتباطات مؤثر زوجین، چگونگی حل تعارضات، رابطه والدین و فرزندان، فعالیت زوجین در هنگام فراغت، رضایتمندی زناشویی، مدیریت مالی، رابطه خانواده و دوستان، انتظارات واقعی زوجین از یکدیگر، انتظارات جنسی و نقش خانواده و دوستان در زندگی زناشویی پرداخته شود.

قدردانی

این مقاله مستخرج از طرح پژوهشی با عنوان «طراحی الگوی خانواده سالم و پایدار مبتنی بر آموزه‌های دینی و ملی، ارزیابی وضعیت آن و ارائه برنامه راهبردی برای شهرداری تهران» است. از رئیس اداره بانوان شهرداری تهران، ناظر محترم طرح، مدیران و مسئولان محترم مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران به‌سبب همکاری علمی و اجرایی برای انجام این مطالعه تشکر و قدردانی می‌شود.

حامی مالی

translated by Mehdi Qaracheh-Dagh. Tehran: Lioosa Publications; 2007.

12. Abedi Ja'fari H, Taslimi MS, Faghihi A, Sheikhzade M. Thematic Analysis and Thematic Networks: A Simple and Efficient Method for Exploring Patterns Embedded in Qualitative Data Municipalities). Strategic Management Thought. 2011;5(2):151-98. (Full Text in Persian)

13. Bagarozzi DA. Enhancing intimacy in marriage: A clinician's guide: routledge; 2014. (Full Text in Persian)

14. Sanagoeh M. A Model of Marital Intimacy Enrichment on Islamic Perspective; A Qualitative Research. Counseling Culture and Psychotherapy. 2021; 12(45):1-32.

15. The Holy Quran. Translated by: Hossein Ansarian. Tehran: Dar al-Quran al-Karim.

16. Salari Far M. Family in the Perspective of Islam and Psychology. Qom: Research Institute of Seminary and University; 2013. (Full Text in Persian)

17. al-Kulayni M. al-Kafi. 4 ed. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyah; 1986. (Full Text in Persian)

18. Shirvani A. Translation of Risalah-yi Huquq. 2 ed. Qom: Dar al-Fikr; 2006. (Full Text in Persian)

19. Navaei AA. A Family Model in Islamic. Journal of Islamic Social Studies. 2013;19(2):3. (Full Text in Persian)

20. Motahari M. Collection of Works of Professor Motahari, Practical Wisdom, Wisdom and Advice, Moral Philosophy, Education and Training. Electronic version. (Full Text in Persian)

21. Beheshti A. Family in the Quran. Qom: Tariq al-Quds Publications; 1983. (Full Text in Persian)

22. Tabatabai M. al-Mizan fi Tafsir al-Quran. Beirut: al-Alami Institute for Publications; 1997. (Full Text in Persian)

23. NoorAlizadeh Mianaji M. Islamic Model of "Immunization" of Sexual Behavior with Emphasis on Prevention and Cure of Perversion and Sex Problems. Studies in Islam and Psychology. 2010;3(5):107-42. (Full Text in Persian)

24. Safara M, Heyrat A, Abdolrahimi M. The Underlying Variables of Spiritual Health Affecting the Spiritual and Behavioral Relationships of Couples from the Perspective of Quran and Narrations. Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat. 2024; 10(2):117-30. (Full Text in Persian)

25. Sternberg R, Sternberg K. Cognitive psychology, translated by Seyyed Kamal Kharazi and Elahe Hejazi. Tehran: Samt Publications. 2020. (Full Text in Persian)

26. Ghiasvand A, Bakhshipour Juybari B. The Analysis of Marital behavior and intention of young people in Tehran from the perspective of marital paradigm. Counseling Culture and Psychotherapy. 2023; 14(56):103-39.

27. Cheal D. Families in today's world: a comparative approach: Routledge; 2008.